

שמורת טבע

חי-בר יטבתה

בן אדם למקום

www.parks.org.il | *3639

שמורת טבע חי-בר יטבתה

נציגים רבים מקרב בעלי החיים הגדולים שאפיינו בעבר את הנגב נכנעו לכדורי הנשק החם ולאובדן שטחי מחיה תחת מכבש הפיתוח. רבים מהם נעלמו לגמרי מנופינו. רק אחר כך, לאט-לאט, חדרה ההכרה שיש לעשות לשחזור אוכלוסיות של בעלי חיים שנכחדו. ואכן, בשנות ה־60 נוסדה לשם כך אגודת החי־בר, שבראשה עמד אלוף במיל״ אברהם יפה. עם שחרורו מצה״ל התמנה אברהם יפה למנכ״ל הראשון של רשות שמורות הטבע (לימים רשות הטבע והגנים).

אגודת החי־בר שמה לה למטרה לשקם את עולם החי התנ״כי. למען זאת נוסדה בשנות ה-70 בדרום הערבה שמורת חי־בר יִטְבְּתָה. השמורה נועדה לשמר, לטפח גרעיני רבייה ואף להשיב לטבע יונקים גדולים, שאפיינו בעבר את האזורים המדבריים של ארץ ישראל. במשך הזמן קלטה השמורה גם דישונים, ערודים וראמי סהרה - בעלי חיים שנמצאים בסכנת הכחדה במקומות אחרים בעולם.

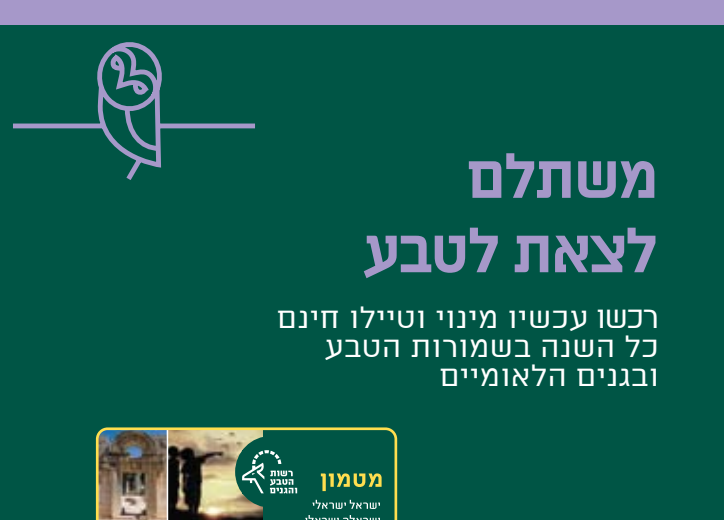
באמצע שנות ה-80 התרחבה השמורה מערכה לכביש 90 כדי להגן על האוכלוסייה האחרונה בעולם של צבי השיטים – תת־מין נדיר של צבי ישראלי שחי רק בפיסת ארץ קטנה זו ולא בשום מקום אחר בעולם. לאחר ההרחבה משתרעת השמורה על פני כ-32,000 דונם, רובם במלחת יטבתה שממזרח לכביש 90. שמורת חי־בר יטבתה קיבלה על עצמה תפקיד חשוב נוסף - טיפול בחיות בר פצועות. שטח נפרד בשמורה מוקדש לשיקום ולאישוש חיות בר שנפצעו, כדי לשחררן מתלות באדם ולהשיבן לחיים בטבע.

אופן הטיול בשמורה

הטיול בשמורה מתנהל במתכונת "ספארי". המטיילים נוסעים במכוניותיהם במסלול מעגלי שאורכו כחמישה ק"מ. במהלך הנסיעה צופים המטיילים בבעלי החיים, שנמצאים כאן בתנאים קרובים ככל האפשר לטבע. אפשר לעצור, לצפות בבעלי החיים במשקפת ולנסות לצלם אותם, אך בשום אופן אין לצאת מן הרכב, אין להאכיל את החיות ואסור ליצור עמנ מגע כלשהו.

טבע המקום

שמורת חי־בר יטבתה נמצאת במרחב מדברי צחיח. כמות המשקעים הממוצעת באזור עומדת על כ-25 מ"מ גשם בשנה בלבד. ובכל זאת, יש כאן חיים ואפילו מקורות מים. זה קורה משום שרוב רובה של השמורה נמצא באגן סגור, הקולט מים משיטפונות הנחלים שבהרי אדום ובנגב. חלק מהמים מצטברים על פני השטח והשאר נמצאים בעומק לא רב מפני השטח. אולם אליה וקוץ בה. המים שנאגמים בחורף מתאדים בקיץ, והמלחים שהיו מומסים בהם מצטברים על פני השטח והופכים אותו למִלְחָה.

אתרים נוספים בקרבת מקום:

חניון לילה יטבתה

חניון לילה יטבתה הוא חניון מוסדר שמפעילה רשות הטבע והגנים בכניסה לשמורת חי־בר יטבתה. החניון מעניק את השירותים האלה: תאורה מלאה, שירותים, מקלחות מים חמים, מקלחות ושירותים נגישים, נקודות חשמל והטענת טלפונים ניידים, ספסלים ושולחנות פיקניק, פינות למדורה, מצלים (מגנלים) ומיחם מים חמים (לקבוצות בלבד).

החניון מצויד במטבח שדה ובו משטחי עבודה, כירות גז, כיורים, מקררים ומקפיא.

יש להזמין לינה בחניון הלילה דרך מערכת ההזמנות באתר רשות הטבע והגנים.

כללי התנהגות בשמורת טבע חי-בר יטבתה

- אין לצאת מהרכב בעת סיור בשמורה.
- אין להאכיל את בעלי החיים ואין ליצור עמם מגע.
- סעו לאט. המהירות המרבית בשמורה 30 קמ"ש.
- אין לרדת מהדרך המסומנת.
- לבעלי החיים שמורה זכות קדימה בדרך.

שעות פתיחה

א-ה' ושבת: 17:00-8:30

שישי וערב חג: 15:00-8:30

בחורף נסגרת השמורה שעה אחת מוקדם יותר.

טל': 08-6373057

Haibar-yotvata@npa.org.il

 כתיבה: יעקב שקולניק עריכה לשונית: נועה מוטרו
 מפה ואיורים: שלום קוולר
 צילומים: דורון יוסים; דותן רוטם; עמרי יוסף עומסי
 הפקה: עדי גרינבאום; © רשות הטבע והגנים

הראם הלבן מותאם היטב לחיים במדבר. הוא יכול לשרוד שבועות ארוכים מבלי לשתות מים כלל ולהסתפק בנוזלים שנמצאים בצמחים המשמשים לו מזון. הוא פעיל בעיקר בלילה, דבר המסייע לו לשרוד על מאזן המים בגופו. ראם לבן מעדיף מרחבים של חצץ ושל קרקע קשה, אזורים שבהם הוא יכול לנצל את מהירותו ולהימלט מטורפים. פירות עצי השיטה הם חלק חשוב מתפריט הראמים.

הראם הלבן חי בעדרים של עד עשרה פרטים, הכוללים זכר שליט, כמה נקבות וצאצאיהם. הזכר השליט הוא המפרה את הנקבות שבהרמונו ולעיתים מתנהלים קרבות קשים בין הזכרים על הזכות הזו. זכרים שלא זכו להגיע למעמד השולט מתכנסים לעדרי רווקים ומחכים לשעת כושר שתוביל אותם להנהיג עדר משלהם.

הנקבה הדומיננטית היא שמכוונת את העדר בחיפוש אחר מזון, בעוד הזכרים מתמקדים בהגנה מפני טורפים. ההיריון נמשך כעשרה חודשים וההמלטות מתרחשות בעיקר באביב. עד גיל חודשיים העגלים ניזונים בלעדית מחלב האם, אך עשויים לינוק עד גיל שנה. צבע עורם של הצעירים חום, ומשתנה ללבן עם התבגרותם.

ארבעה זוגות של ראם לבן הגיעו לחי-בר יטבתה בשנת 1978 מגן החיות של סן דייגו שבקליפורניה. אלה היו "מייסדי" גרעין הרבייה שבמקום. רשות הטבע והגנים השיבה את צאצאיהם לטבע והם התאקלמו היטב במרחבי הנגב – הישג חשוב לשימור המין. פרויקט שחרור הראמים הלבנים עדיין בעיצומו. בכל שנה משחררת הרשות כמה ראמים מחי-בר יטבתה לטבע. הראמים משוחררים ישירות מהחי-בר אל אזור הערבה הצפונית והנגב. חלק מהפרטים המשוחררים נושאים משדרי מעקב על מנת ללמוד על תנועתם בטבע ועל היכולת שלהם להתחבר לעדרים הקיימים בטבע.

ראם סהרה (*Oryx dammah*)

ראם סהרה, או ראם הנבל, ניכר בקרניו המעוגלות, שאורכן מגיע עד 70 ס"מ. פרוותו לבנה, חזהו חום ובמצב בולט כתם שחור. ראם הסהרה

ראם סהרה

הוא צופית. בעבר הסתמכה הצופית על ההרנוג כמקור מזון עיקרי ותפוצתה חפפה לתפוצת ההרנוג. צמחי נוי חדשים הרחיבו את תפוצת הצופית לאזורים נוספים בארץ.

ההרנוג פיתח תכסים להפצה יעילה של זרעיו. הפירות העסיסיים נאכלים על ידי ציפורים. הזרעים דביקים מאוד ונצמדים מיד לענף חדש כאשר הציפור מפרשה אותם, או כאשר הציפור מנסה לשפשף את מקורה בענף כדי להיפטר מהם.

תמר מצוי (*Phoenix dactylifera*)

תמר מצוי הוא עץ תרבות או פליט תרבות, וצמח חשוב בנף נאות המדבר של ישראל. תמר זקוק לכמויות ניכרות של מים, אך מסוגל לצמוח במים מליחים, כגון אלה שקיימים במלחת יטבתה.

נאות מדבר שימשו מאז ומעולם חניונים מועדפים לנוודים ולעוברי אורח. לפני העידן המודרני, פירות מיובשים היוו מרכיב חשוב במזונם של הנוודים. זרעים רבים, מן הסתם, הושלכו במקומות החניה ומהם התפתחו עצי תמר. ייתכן גם שלציפורים ולבעלי חיים אחרים יש חלק בהפצת זרעי תמר. קל להבדיל בין פרי של תמר בר לפרי של תמר תרבותי. עצי תמר שהתפתחו מזרעי בר מפתחים פירות קטנים ובעלי זרעים גדולים יחסית, שאין להם חשיבות מסחרית. עם זאת בעלי חיים בהחלט נהנים גם מפירות אלה.

בחזרה אל הטבע

שמירת טבע היא הגנה על הקיים וגם שיקום וביסוס אוכלוסיות של בעלי חיים, צמחים וערכי טבע. רשות הטבע והגנים קיבלה על עצמה להשיב לנופי הנגב בעלי חיים שחיו באזור בעבר ובהם פראים וראמים. השבת בעל חיים, ובעיקר יונקים גדולים, היא תהליך מורכב שכולל גידול וטיפוח אוכלוסיות בשמורת חי-בר יטבתה, בחירה של פרטים המתאימים להשבה, העברתם לאקלום באזור ההשבה, שחרור לחופשי וניטור השלבים הראשונים של חייהם בטבע. כיום (2021) משוטטים במרחבי הנגב כ-300 פראים, וכ-80 ראמים לבנים חיים בר בעיקר באזור חצבה ובנחלים הגדולים. השבת יונקים גדולים לנופי מדינה קטנה כישראל היא סיפור הצלחה בקנה מידה עולמי המשלב חזון, נחישות ומקצועיות.

גדול מהראם הלבן. משקלו של הזכר עשוי להגיע לכ־200 ק"ג. עשרות אלפי ראמי סהרה שוטטו במרחב שבין המדבר המערבי שבמצרים לסהרה, אך הם ניצודו ללא רחם, ומאז 1986 לא נראו עוד בטבע.

ראם הסהרה חי בעדרים גדולים יחסית, ובהם עד כ-70 פרטים. העדרים מעורבים ובדרך כלל יש בהם מספר שווה של זכרים ונקבות. ההיריון נמשך כשמונה עד תשעה חודשים. בחודשים הראשונים לאחר ההמלטה מגדלת האם את העגל בנפרד מהעדר, במקום שקט, רחוק מעיני טורפים.

ראם הנבל הסתגל באופן מדהים לתנאי המדבר והוא מתקיים בבתי גידול צחיחים מאין כמותם. הוא יכול להימנע משתייה של מים חופשיים במשך חודשים ולהסתפק בנוזלים שבמזונו. כדי לשמור על משק המים שבגופו הראם פעיל בעיקר בלילה. במשך היום מוצא לעצמו פיסת צל, או שהוא נח בגומה שהוא חופר ברגליו עד שמגיע לשכבת אדמה קרירה.

חי-בר יטבתה תרם בעבר ראמים להשבה בשמורת טבע בסנגל.

פרא (*Equus hemionus*)

"מי-שֶׁלַח פָּרָא חִפְּשִׁי" (איוב ל"ט 5)

הפרא, המכונה גם חמור אסיאני, חי בעדרים קטנים בערבות אסיה – מרחבים עתירי שיחים ועשבים ובהם מקורות מים קבועים. בחורף הוא מגדל פרווה חומה וצפופה, המגינה עליו מפני הקור העז השורר באזורים אלה. בניגוד לחמורי בר אחרים, האדם לא ביית מעולם את הפרא. שמו הפך משל לכל יצור, ואף לבני אנוש, שאי אפשר להטיל עליו מרות.

הפרא מצטיין בכושרו הגופני. הוא מסוגל לרוץ מרחקים גדולים במהירות רבה, שעשויה להגיע ל-65 קמ"ש. במדבריות ארץ ישראל התקיים בעבר התת-מין פרא סורי, הקטן שבסוסי הבר, אך ציד חסר רסן הכחיד בראשית המאה ה-20 את אוכלוסייתו. קל היה לצוד אותו,

פרא

